

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СТАН ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

METHODOLOGY OF EXPERIMENTAL WORK AND THE STATE OF TEACHER TRAINING FOR PERSONAL SELF-IMPROVEMENT OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN POSTGRADUATE EDUCATION

У дослідженні описано організацію, методику проведення й аналіз результатів аналітико-синтетичного (констатувального) етапу педагогічного експерименту з теми «Підготовка вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи в післядипломній освіті»: визначено мету, завдання та підбрано комплекс методів і методик. Складено програму експериментальної роботи, яка вміщує: мету кожного етапу експериментальної роботи та визначений зміст досліджуваної проблеми. Визначено етапи проведення дослідження. Сформовано експертну групу на основі певних критеріїв та математичні обчислювання за допомогою статистичних методик. Здійснено визначення груп вчителів за рівнем готовності до реалізації професійної діяльності, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів основної школи, за базовим критерієм та оцінкою компетентних суддів. Проведено якісно-кількісний порівняльний аналіз готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до особистісного самовдосконалення учнів. На основі розробленої моделі, яка включає певні критерії досліджуваного феномена та результатами констатувального етапу експерименту визначено рівень готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи. Окреслені рівні готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до особистісного самовдосконалення учнів основної школи. Розроблено систему критеріїв оцінювання рівня готовності вчителів до відповідного виду діяльності. Визначено критерії мотиваційний, вольовий, змістовий, операційний, особистісний. Проведене анкетування, мотиваційної сфери вчителя дозволило визначити внутрішні та зовнішні мотиви, що спонукають вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи. Запропоновані психологічні діагностики вольового компоненту дозволили визначити рівень готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи на констатувального етапі експерименту в контексті досліджуваної проблеми.

Ключові слова: констатувальний експеримент, особистісне самовдосконалення, експерти, якісно-кількісний порівняльний аналіз, статистика.

The study describes the organization, methods of conducting and analysis of the results of the analytical-synthetic (declarative) stage of the pedagogical experiment on the topic "Teacher preparation for personal self-improvement of primary school students in postgraduate education": the goal, task and set of methods and techniques are selected. A program of experimental work has been drawn up, which includes: the purpose of each stage of experimental work and the defined content of the investigated problem. The stages of the research are defined. An expert group was formed based on certain criteria and mathematical calculations using statistical methods. The groups of teachers were determined according to the level of readiness to implement professional activities aimed at the personal self-improvement of primary school students, according to the basic criterion and the assessment of competent judges. A qualitative-quantitative comparative analysis of the readiness of secondary school teachers for personal self-improvement of students was conducted. Based on the developed model, which includes certain criteria of the investigated phenomenon and the results of the ascertainment stage of the experiment, the level of readiness of the teacher for personal self-improvement of primary school students was determined. Levels of readiness of secondary school teachers for personal self-improvement of elementary school students are outlined. A system of criteria for assessing the level of readiness of teachers for the relevant type of activity has been developed. The motivational, volitional, substantive, operational, personal criteria are defined. The conducted survey of the motivational sphere of the teacher made it possible to determine the internal and external motives that motivate the teacher to personal self-improvement of primary school students. The proposed psychological diagnostics of the volitional component made it possible to determine the level of readiness of the teacher for the personal self-improvement of elementary school students at the ascertaining stage of the experiment in the context of the investigated problem.

Key words: ascertainment experiment, personal self-improvement, experts, qualitative-quantitative comparative analysis, statistics.

УДК 373.5.041-047.42
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.1.29>

Колеснікова І.В.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри методики
викладання навчальних предметів
Комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради

Орлова О.А.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри суспільно-
гуманітарних дисциплін
Комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з причин сучасних змін, з якими стикнулося людство в XXI ст., є криза компетентності сучасної людини. Сутність проблеми полягає у неспроможності переважної більшості членів суспільства самоудосконалюватися, адаптуючись до швидких змін, які відбуваються

в соціумі. На думку теоретиків освіти дорослих вийти з цієї кризи можна сформувавши нову генерацію компетентних людей, рівень якої уможливить постійне самонавчання впродовж життя, здатність використовувати свої знання у змінюваних умовах. Значною мірою поставлене завдання реалізується педагогом, який закладає потенціал його пізнавальної мотивації, самоствердження,

самовираження, самореалізації, наміру до розвитку і удосконалення протягом майбутнього активного трудового життя. Тому в сучасних умовах актуалізується потреба підготовки вчителя до особистісного самовдосконалення учнів, а одним із шляхів реалізації поставленого завдання є підвищення кваліфікації вчителя в закладах післядипломної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливого значення проблеми свідомого управління розвитком особистості набуває у підготовці вчителів і є предметом дослідження В.І. Бондара, М.Ю. Красовицького, С.К. Крисюк, Ю.М. Кулютькіна, М.В. Кухаревої, П.В. Худоминського. У контексті розв'язання зазначеної проблеми визначається необхідність розгляду післядипломної освіти як якісно нового феномену підготовки вчителів (В.І. Бондар, М.Ю. Красовицький, А.І. Кузьмінський, Ю.М. Кулютькін, М.В. Кухарева, В.І. Маслов, В.Г. Онушкін, О.П. Тонконога, П.В. Худоминський, Т.І. Шамова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, проблема особистісного самовдосконалення представлена широким спектром питань, проте практично не розглядалися теоретичні та практичні засади підготовки вчителів до особистісного самовдосконалення учнів основної школи в системі післядипломної освіти та натомість потребує всебічного комплексного вивчення.

Мета статті – розкрити організацію, методику експериментальної роботи та стан підготовки вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи в післядипломній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поглиблення теоретичних висновків щодо проблеми підготовки вчителя загальноосвітньої школи до особистісного самовдосконалення учнів основної школи здійснювалося шляхом проведення експериментальної роботи, метою якої стала діагностика та якісний аналіз динаміки розвитку компонентів готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи шляхом розв'язання ряду загальних завдань:

- визначити стан готовності вчителів до особистісного самовдосконалення учнів основної школи (констатувальний етап експерименту);
- експериментально перевірити ефективність технології підготовки вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи (формульвальний етап експерименту).

Педагогічне дослідження проводилось у декілька етапів.

На етапі теоретичних узагальнень проведено аналіз понятійного простору досліджуваної проблеми. Для оцінки й аналізу рівня готовності вчителів до особистісного самовдосконалення учнів основної школи було проведено констатувальний

етап експерименту, метою якого стало визначення сучасного стану досліджуваної проблеми шляхом розв'язання ряду завдань:

1) вивчення мотиваційної сфери професійної діяльності вчителів, орієнтованої на особистісне самовдосконалення учнів основної школи;

2) виявлення рівня володіння вчителями загальноосвітніх шкіл знаннями, зорієнтованими на особистісне самовдосконалення учнів основної школи;

3) виявлення наявного рівня умінь учителів загальноосвітніх шкіл, що забезпечують реалізацію професійної діяльності, спрямованої на особистісного самовдосконалення учнів основної школи.

На цьому етапі було застосовано ряд методів педагогічного дослідження: вивчення навчальної документації, що регламентує діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти (аналіз програмних документів і матеріалів, які регламентують навчальний процес, навчальні плани, навчальні і робочі програми, методичні рекомендації і розробки тощо); педагогічний експеримент; педагогічне спостереження; бесіда; анкетування (авторські анкети, тести Н. Холла, Маслоу, особистісний опитувальник Кеттелла); методи математичної статистики [1, с. 58-61].

Враховуючи достатню складність структури готовності і багатофакторність впливу на неї під час здійснення професійної діяльності, для повноти характеристики підготовки вчителів до особистісного самовдосконалення учнів нами були виділені два діяльнісних поля [61, с. 5-6]. Перше з них описує досліджуване явище у самооцінці вчителів, друге – в оцінці компетентних суддів, в ролі яких виступили директори шкіл та їх заступники з навчально-виховної роботи.

Рівень об'єктивності експертів з'ясувався також за їх здатністю адекватно виділяти компоненти готовності, необхідні для професійної діяльності та спрямовані на особистісне самовдосконалення учнів та їх власної зацікавленості проблемою експериментальної роботи.

Об'єктивність оцінки досліджуваного явища забезпечувалась й відповідним розподілом учителів на групи за рівнями готовності до особистісного самовдосконалення учнів основної школи.

За базовим критерієм та оцінкою компетентних суддів було визначено три групи вчителів за рівнем готовності до реалізації професійної діяльності, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів основної школи: творчий – 70 осіб, конструктивний – 74 особи, репродуктивний – 72 особи.

Подальшою роботою на етапі констатувального експерименту стало проведення якісно-кількісного порівняльного аналізу готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до особистісного

самовдосконалення учнів. Результати такого аналізу зможуть підтвердити чи спростувати гіпотезу про недостатній рівень підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл до реалізації професійної діяльності, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів основної школи.

Опрацювання статистичного матеріалу, отриманого в результаті застосування анкет з бальними шкалами, проводилося методом відносних частот [1, 85-95]. Сутність указаної методики полягає в тому, що для аналізу рівня *готовності вчителів до особистісного самовдосконалення учнів основної школи* проводиться анкетування.

Для порівняльного аналізу за кожним з параметрів анкети підраховується відносна частота або (частка вияву параметра) за наступним правилом:

$$VЧ = \frac{ОСМБ}{ММКБ}, \quad (2)$$

де відповідно: VЧ – відносна частота, ОСМБ – оптимальна сумарна кількість балів, ММКБ – максимально можлива кількість балів.

Отримані таким чином дані зводяться до таблиці, відповідно до зростання відносних частот досліджуваних ознак для вчителів творчого рівня у оцінці компетентними суддями.

Для наочності отримані результати представляються у вигляді графіка. Якісний результат отримують на основі аналізу табличних даних та графічного зображення, де особлива увага звертається на значення різниці відносних частот та ступінь вияву того чи іншого параметра (про це в даному випадку свідчать величини відносних частот).

За результатами констатувального етапу експерименту визначимо рівень готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів за основними експериментальними критеріями досліджуваного феномену на основі розробленої нами моделі, що включає наступні критерії: *мотиваційний, вольовий, змістовий, операційний, особистісний*. Аналіз за кожним з них проведемо окремо.

Для перевірки *мотиваційної сфери* педагогам було запропоновано дати відповідь на запитання: *"Що та якою мірою спонукає Вас до реалізації професійної діяльності, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів?"*. Розгортку отриманих у такий спосіб результатів представлено зведений табл. 1.1, та на рис. 1.1.

У дослідженні зазначеного компоненту не брали участь компетентні судді, тому, оскільки *оцінка* мотиваційного компоненту не може об'єктивно відобразити внутрішній стан людини, а отже, не є раціональною.

Порівняльний аналіз результатів оцінювання рівня значущості мотивів, які спонукають учителів до особистісного самовдосконалення учнів основної школи, свідчить про їх неоднаковий (нерівномірний) характер розподілу серед респондентів виділених попередньо груп.

Разом з тим, для представників усіх груп зовнішня дія (відповідно зовнішні мотиви) є більш значущою у реалізації професійної діяльності, орієнтованої на особистісне самовдосконалення учнів (високі показники отримали мотиви: потреба вільного спілкування з колегами (0,88); потреба реалізувати запит держави щодо підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців (0,89); потреба виконувати настанови

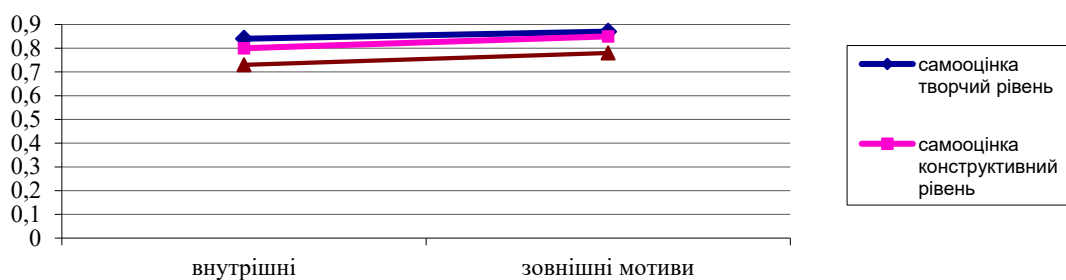

Рис. 1.1. Узагальнені показники мотиваційної сфери професійно-педагогічної діяльності вчителів, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів (констатувальний етап експерименту)

Таблиця 1.1

Узагальнені показники мотиваційної сфери професійно-педагогічної діяльності вчителів, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів (констатувальний етап експерименту)

Потреби, що спонукають до реалізації професійної діяльності спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів	Відносні частоти		
	Творчий	Конструктивний	Репродуктивний
Внутрішні мотиви	0,84	0,8	0,73
Зовнішні мотиви	0,87	0,85	0,78

керівництва щодо удосконалення свого професійного рівня, рівня кваліфікації (0,89). З одного боку, це пояснюється тим, що зовнішні мотиви отримали високі позиції у ранговій шкалі та логічно доповнюють її, оскільки за своєю природою є базовими складниками успішної професійної діяльності, професійного розвитку, однак низькі рангові показники внутрішніх мотивів є свідченням не повного усвідомлення вчителями усіх груп власного (внутрішнього) потенціалу, що забезпечує розв'язання завдання особистісного самовдосконалення учнів.

Найменш значущими вчителі творчого та конструктивного рівнів визначають потреби, пов'язані з задоволенням запиту учнів у реалізації особистісного самовдосконалення (0,81 – творчий; 0,79 – конструктивний), потреба реалізувати запит держави (0,85; та 0,82), потреба задовольнити запит батьків, щодо здійснення навчально-виховного процесу (0,87 та 0,84 відповідно). Учасників репродуктивного рівня, поряд із прагненням задовольнити запит держави (0,76) та виконувати настанови керівництва (0,75), значною мірою приваблюють потреби задовольнити запит батьків (0,84). Це є свідченням перевищення вчителями зазначених рівнів ваги зовнішніх мотивів, але з різним змістовим наповненням, а саме: педагоги творчого і конструктивного рівня в цих потребах вбачають підвищення свого професійного рівня на відміну від репродуктивного, які можуть працювати тільки під керівництвом.

Серед внутрішніх мотивів, що спонукають до особистісного самовдосконалення учнів, для учителів усіх трьох рівнів значущими виявилися: утилітарні потреби (0,82. – творчі; 0,82 – конструктивні; 0,78 – репродуктивні); потреба реалізувати творчий потенціал (0,86; 0,79; 0,75 – відповідно). Найменш значущими причинами виявилися такі, як: потреба професійної допомоги учням (0,81 – творчі; 0,78 – конструктивні; 0,7 – репродуктивні); потреба удосконалювати професійні здібності, знання та уміння (відповідно 0,85; 0,81; 0,72). Фактично їх не цікавить змістове наповнення професійної-педагогічної діяльності, спрямованої на

особистісне самовдосконалення учнів, хоча вони визнають потребу розвивати і реалізувати свої професійні здібності. Це є свідченням низького рівня адаптації здобутих знань та навичок у реальній професійній діяльності, недостатньої зацікавленості робітників.

Слід зазначити, що вчителів загальноосвітніх шкіл спонукають до особистісного самовдосконалення, як правило, зовнішні потреби. Це пояснюється нечітким усвідомленням учителями ролі внутрішніх потреб та неадекватним оцінюванням своїх особистісних (професійних) знань і вмій, що негативно впливає на ставлення до самовдосконалення і гальмує цей процес. Спонукування вчителів до реалізації професійної діяльності, спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів здійснюється за допомогою соціально-педагогічного середовища, яке виступає чинником зовнішніх мотивів людської поведінки. Проте, ці зовнішні мотиви, які розвиваються суто під керівництвом мають, як правило трансформуватися у внутрішні мотиви, що реалізує процес особистісного самовдосконалення учнів на основі незалежних від зовнішнього середовища внутрішніх мотиваційних механізмів.

З метою виявлення рівня *вольового компоненту* моделі готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи на констатувальному етапі експерименту в контексті досліджуваної проблеми, було використано за допомогою психологічних діагностик [4, с. 68-75] (адаптованих і доповнених відповідно досліджуваної проблеми), які ґрунтуються на методі спостереження (оцінка компетентних суддів) та методі самоаналізу (самооцінка). Оцінювання результатів проведено методом математичного обчислення [1, с. 58-61]. Розгортку отриманих результатів представлено у табл. 1.2, рис. 1.2.

Результати дослідження оцінки та самооцінки вольових якостей учителів показали, що загальний рівень вольових якостей фахівців зменшується від творчого до репродуктивного рівня; самооцінка фахівців творчого та конструктивного

Таблиця 1.2

Середні бали та відносні частоти оцінки та самооцінки вольових якостей вчителів (констатувальний етап експерименту)

Ознаки вольових якостей	Бали						Відносні частоти					
	Творчий		Конструктивний		Репродуктивний		Творчий		Конструктивний		Репродуктивний	
	О	СО	О	СО	О	СО	О	СО	О	СО	О	СО
Ініціативність	2,7	2,3	2,5	2,3	1,2	2,3	0,53	0,46	0,51	0,46	0,24	0,47
Наполегливість	3,1	2,7	2,8	2,7	1,2	3,2	0,63	0,54	0,56	0,53	0,25	0,65
Самостійність	3,3	3,1	3,0	2,9	1,7	3,4	0,66	0,62	0,60	0,58	0,34	0,68
Рішучість	3,3	3,0	3,1	2,9	1,7	2,9	0,67	0,59	0,61	0,57	0,34	0,58
Організованість	3,7	3,2	3,6	3,3	2,2	4,0	0,74	0,63	0,72	0,66	0,44	0,79
Витримка	3,9	3,2	3,7	3,4	2,3	3,4	0,78	0,64	0,74	0,67	0,51	0,69
Дисциплінованість	4,0	3,7	3,8	3,4	2,3	3,4	0,80	0,73	0,76	0,67	0,47	0,67

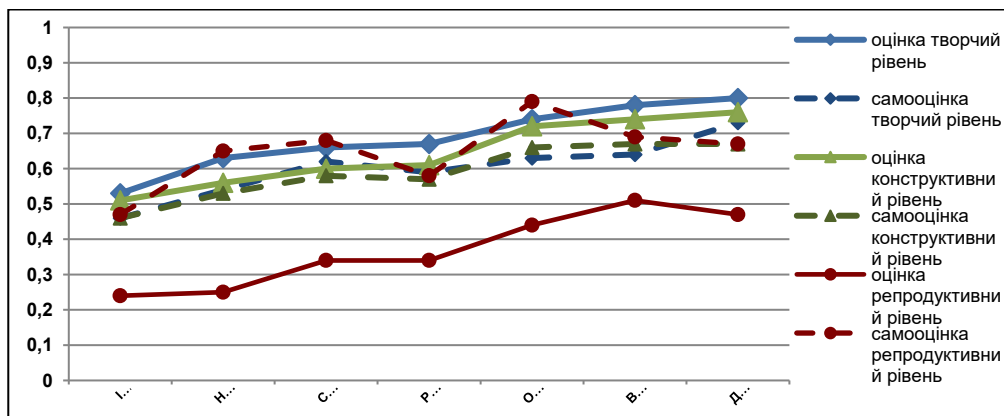

Рис. 1.2. Середні значення відносних частот прояву вольових якостей учителів (констатувальний етап експерименту)

рівнів занижена, на відміну від самооцінки вчителів репродуктивного рівня. Особливості сформованості вольових якостей учителів усіх трьох рівнів розглянемо більш детально.

У вчителів усіх трьох рівнів (зі значною перевагою у творчого та конструктивного рівнів) домінують ознаки таких вольових якостей: дисциплінованість (0,80 – творчий; 0,76 – конструктивний; 0,47 – репродуктивний); витримка (0,78; 0,74; 0,51 відповідно); організованість (0,74; 0,72; 0,44 відповідно). Переваги, які надають вчителі саме цим ознакам свідчать про вплив традиційної системи навчання, за якої від фахівців вимагається виконання встановленого у професійній діяльності порядку (виконання вимог керівника, своєчасне виконання професійних завдань, доручень, дотримання правил техніки безпеки й організації робочого місця), недопущення проступків; вміння гальмувати прояв почуттів при сильному емоційному збудженні; прояв стійкості при здійсненні професійної діяльності; планування своїх дій і помірковане їх виконання під час професійної діяльності; раціональний розподіл часу з урахуванням обставин здійснення професійної діяльності.

Отримані показники сформованості зазначених вольових якостей (дисциплінованість, витримка, організованість) у вчителів творчого (0,80; 0,78; 0,74) та конструктивного (0,76; 0,74; 0,72) рівнів носять не досить стійкий характер і при зміні обставин у процесі здійснення професійної діяльності, у нестандартних ситуаціях ці якості проявляються незначною мірою. Це є свідченням недостатньої сформованості вольового компоненту готовності вчителя, що негативно впливає на здійснення професійної діяльності направленої на особистісне самовдосконалення учнів, оскільки не забезпечує необхідної професійної адаптації фахівців до умов, які на сучасному етапі розвитку постійно змінюються.

Така ситуація також пояснюється певними недоліками традиційної системи підготовки вчителів, в якій переважала енциклопедичність знань

і дотримання чіткого алгоритму дій у стандартних ситуаціях. Проте результати дослідження вчителів творчого та конструктивного рівнів свідчать про набуття ними певного досвіду роботи в зазначеному напрямі.

Результати дослідження вчителів репродуктивного рівня свідчать про відсутність у них потреби розвивати такі вольові якості: рішучість (0,34), самостійність (0,34), наполегливість (0,25), що обумовлює негативний вплив на продуктивність їхньої професійної діяльності, оскільки вони не здатні адекватно оцінити ситуацію, швидко й обдуманно прийняти рішення, самостійно намітити шляхи його виконання.

Найменш розвинутою якістю для вчителів усіх трьох рівнів виявилася ініціативність (0,53 – творчий; 0,51 – конструктивний; 0,24 – репродуктивний), причому фахівцям репродуктивного рівня ця якість взагалі не притаманна. Найменші значення відносних частот отримали ознаки прояву елементів творчості, раціоналізації у процесі здійснення професійної діяльності (0,48 – творчий; 0,44 – конструктивний; 0,20 – репродуктивний); намагання проявити ініціативу в нестандартних ситуаціях, що виникають під час здійснення професійної діяльності (0,44 – творчий; 0,40 – конструктивний; 0,20 – репродуктивний). Зазначене є свідченням недостатньої сформованості у вчителів готовності до особистісного самовдосконалення учнів, що зумовлює відсутність бажання здійснювати пошук нових шляхів у зазначеній діяльності.

Висновки. Таким чином, результати проведеного опитування підтверджують недостатню мотивацію та розвиток вольової сфери вчителів на реалізацію професійної-педагогічної діяльності спрямованої на особистісне самовдосконалення учнів основної школи. Зазначене підтвердило необхідність розвитку внутрішньої мотиваційної та вольової сфери особистості для готовності вчителя до особистісного самовдосконалення учнів основної школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бахрушин В.Є. Методи аналізу даних : навчальний посібник для студентів. Запоріжжя : КПУ, 2011. 268 с.
2. Колеснікова І. В. Розвиток медіакультури вчителів у закладах післядипломної педагогічної освіти (організація експериментального дослідження). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр.* 2017. № 1(13). с. 222-230.
3. Костицький М. В., Луцький М. І., Луцький А. І. Про метод експертних психологічних оцінок. *Юридична психологія та педагогіка.* 2008. № 2. С. 21–33.
4. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. В.Ф. Моргун, І.Е. Тітов. К.: Вид. Дім «Слово», 2009. 460 с.
5. Орлова О. А. Проблема особистісного самовдосконалення у контексті професійно-особистісного розвитку педагогічних кадрів. *Науковий вісник Чернівецького національного університету.* 2011. Вип. 567. С. 143–145.
6. 7 психологічних тестів, які варто пройти кожному. URL: <https://viv.com/7-psykholohichnykh-testiv-iaki-varto-proity-kozhnomu/> (дата звернення: 29.11.2022).